

Ontwerpers onderzoeken de toekomst

Ontwerpend onderzoek door professionals verdient een grotere rol binnen het huidige innovatie- en cultuurbeleid. In de financiering van onderzoek gaat momenteel de meeste aandacht uit naar fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Maar er is meer nodig om maatschappelijke opgaven te tackelen. Doorslaggevende kennis en creativiteit voor innovatie is te vinden in de hoofden en harten van ontwerpers.

Door Paul Rutten en Lauran Schijvens

In het actuele innovatiedebat speelt de creatieve industrie een belangrijke rol. Nieuwe producten en diensten zijn succesvol wanneer ze aansluiten bij trends en appelleren aan actuele identiteiten, imago's en belevingen. Ze moeten zijn ontworpen met het oog op de gebruiker. Dat vergt een werkwijze die karakteristiek is voor de creatieve industrie, waar onder andere designers, mediaproductanten, brandingexperts, theatermakers en architecten deel van uitmaken. Daarom staat het verbinden van de innovatie- en verbeeldingskracht van de creatieve industrie met andere economische sectoren en met maatschappelijke opgaven hoog op de agenda. Bovendien beoogt het topteam creatieve industrie de

concurrentiekracht van de sector te versterken.

Het oplossen van maatschappelijke opgaven – de zogenoemde grand societal challenges – wordt een steeds belangrijkere ambitie van de creatieve industrie. Vraagstukken als het verduurzamen van de samenleving, het bevorderen van gezond ouder worden, het realiseren van een gezonde en veilige waterhuishouding en het vergroten van voedselveiligheid vragen om herontwerp van maatschappelijke systemen op basis van kennis, kansen en mogelijkheden. Ontwerpers agenderen deze vraagstukken actief. Ze realiseren zich dat louter technologische oplossingen niet toereikend zijn. Het gaat immers ook over het veranderen van gedrag en over culturele waarden. Culturele en creatieve disciplines hebben daarom ook buiten de sfeer van het culturele domein een belangrijke betekenis. Voor de ontwerppraktijk is dat heel vanzelfsprekend, daarbuiten is dit besef nog onvoldoende doorgedrongen.

Cross-overs

Deze constatering is van belang voor de actuele discussie over de waarde van cultuur. Het topsectorenbeleid heeft de coördinatie en stimulering van de economische ontwikkeling van de creatieve industrie belegd bij CLICKNL. De ambitie van dit netwerk is om samen met overheden, kennisinstellingen en bedrijven, maar ook met ontwerpers en makers, onderzoek te doen naar cross-overs tussen creatieve industrie en andere sectoren. Een cruciale vraag is welke soorten kennis hierbij van doorslaggevende betekenis zijn. Die is tot op heden vooral pragmatisch beantwoord door prioriteit te geven aan onderzoek door gevestigde kennisinstellingen, voornamelijk universiteiten en andere geheel of gedeeltelijk publiek gefinancierde onderzoeksinstituten. De vooronderstelling is dat voor innovatie relevante, nieuwe kennis primair gegenereerd wordt in fundamenteel en toegepast wetenschappelijk onderzoek dat door deze formeel erkende instituten wordt uitgevoerd. En dat deze kennis vervolgens kan worden overgedragen aan gebruikers, meestal bedrijven, die hiermee concurrentievoordeel kunnen opbouwen en oplossingen kunnen bieden voor maatschappelijke problemen. Zo wordt kennis gevaloriseerd, in klinkende munt

omgezet en maatschappelijk benut. De praktijk zit echter anders in elkaar. Cruciaal voor succesvolle innovatie is namelijk de toepassing van kennis in concrete, specifieke contexten en bij obstinate, complexe problemen. Daarvoor is – naast de juiste competenties, vaardigheden en vakmanschap – specifieke kennis nodig die door het wetenschappelijke onderzoek niet wordt geleverd.

Impliciete kennis

Maatschappelijke uitdagingen zijn, evenals praktijksituaties in het bedrijfsleven, zo complex dat ze niet met wetenschappelijk onderzoek op te lossen zijn. Horst Rittel en Melvin Weber constateerden al in 1973 dat wetenschap geen oplossingen levert voor de wicked problems die bestuurders en planners bezighouden. De wetenschap heeft zich teruggetrokken op een veilige stelling. Zij houdt zich bezig met tame problems. Onderzoekproblemen zijn steeds verder geabstraheerd van de maatschappelijke werkelijkheid om met methodische geldigheid en betrouwbaarheid te kunnen verantwoorden. Daardoor heeft de praktijk steeds minder directe baat bij wetenschappelijke kennis. Ook de ontwerpende disciplines hebben in de vorige eeuw toenadering gezocht tot de wetenschap. Maar dat heeft weinig bijgedragen aan de eigen prestaties. Verwetenschappelijking van ontwerp bleek geen begaanbare weg. Dat wil overigens niet zeggen dat wetenschappelijk onderzoek irrelevant is voor de ontwerpdisciplines. Integendeel. Technologische kennis is voor architectuur en stedenbouw bijvoorbeeld van onschatbare waarde. Grensverleggend onderzoek naar materialen, constructies, structuren en systemen heeft het scala van toepassingen immens verrijkt. Andersom heeft de verbeeldingskracht van ontwerpers ook de wetenschap uitgedaagd tot innovatie. Maar om te komen tot concrete oplossingen voor specifieke problemen binnen een gegeven fysieke context, is wetenschappelijk onderzoek van beperkte waarde. Daarvoor putten ontwerpers uit hun reservoir aan impliciete kennis, dat juist in de praktijk is opgebouwd.

Wenselijke toekomst

De tweede beperking van wetenschappelijk onderzoek voor innovatie komt voort uit het verschil in oriëntatie. Empirisch wetenschappelijk onderzoek streeft ernaar te laten zien hoe bepaalde aspecten van de toekomst er waarschijnlijk uit zullen zien, wanneer dingen blijven gaan zoals ze gaan. De kennis die wetenschappers opbouwen is altijd gebaseerd op de bestaande praktijk of op het verleden. Ontwerp werkt daarentegen uit wat voorstelbaar, mogelijk en bovendien wenselijk is en kiest juist de toekomst als startpunt. Ontwerp geeft daarmee vorm aan verandering. Dat geldt voor de ontwikkeling van nieuwe producten en diensten, maar ook voor de benadering van de grand societal challenges. Ontwerpen is vormgeven aan interventies, die gericht zijn op het realiseren van maatschappelijke doelen die anders niet tot stand hadden kunnen komen. En om het zodanig beïnvloeden van menselijk gedrag of maatschappelijke systemen dat er een wenselijke toekomst ontstaat. Dat impliceert een heel andere methode en logica, namelijk abductie. Terwijl wetenschap zich baseert op waarneming van gedrag om daaruit wetmatigheden voor de toekomst uit af te leiden, geeft ontwerp de toekomst vorm door een actieve en subjectieve interventie van de ontwerper, gebaseerd op zijn of haar repertoire van in de praktijk opgebouwde kennis. Dat is de essentie van abductie, de logica van ontwerp.

Trial-and-error

Ontwerpers verrichten onderzoek, primair ten dienste van concrete ontwerpogaven. Daarbij is wetenschappelijke kennis van bijzonder belang, bijvoorbeeld om de ontwerpvrage en de maatschappelijke opgave nader in te vullen en te verfijnen. Ook is wetenschappelijke kennis relevant voor het uitwerken van reële ontwerpopties, bijvoorbeeld op basis van technische inzichten in processen en materialen. Methodisch onderzoek kan van betekenis zijn voor het systematiseren van het ontwerpproces. Daarnaast verkennen ontwerpers in hun onderzoek bijvoorbeeld ruimtelijke, fysieke, financiële en organisatorische voorwaarden en schetsen ze via ontwerp en herontwerp mogelijke en wenselijke

toekomstscenario's. Dat is een proces van kennisontwikkeling waarbij trial-and-error en iteratieslagen uiteindelijk leiden tot inzichten, die behalve binnen de specifieke case, ook in bredere zin relevant zijn. Dat onderzoek is meestal onderdeel van een opdracht, maar het gebeurt sporadisch ook in de vrije ruimte. Juist daar kunnen ontwerpers los van de directe druk van opdrachten werk maken van nieuwe methoden en oplossingen. Die vorm van kennisontwikkeling wordt gestimuleerd vanuit de cultureel gemotiveerde doelstellingen van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. De uitkomsten ervan hebben even grote waarde voor de vooral economisch gerichte aanpak die geldt binnen de topsectorenaanpak.

Ontwerplogica

Ontwerpend onderzoek bemiddelt tussen wetenschappelijke kennis, de alledaagse praktijk en concrete problemen. Voor de uiteindelijke ontwerpbeslissingen is wetenschappelijk onderzoek maar van beperkte waarde en geeft de ontwerplogica de doorslag. Resultaten die uit ontwerpend onderzoek voortkomen, verdienen het om breder gedeeld te worden, om onderdeel te worden van het werkgeheugen van de discipline, bijvoorbeeld binnen architectuur en stedelijk ontwerp waar ontwerpend onderzoek een sterke traditie heeft. Maar ook om de inzichten van opdrachtgevende partijen en bedrijven te verrijken. Ontwerpers, zoals architecten en stedenbouwkundigen zijn bovendien goed in staat en bereid om de kennis die ze vergaren te documenteren en ter beschikking te stellen voor verder gebruik, terwijl wetenschappelijke kennis vaak opgesloten blijft achter tolmuren. Ontwerpers delen hun professionele bevindingen via online databases en dito platforms. Deze vorm van kennisdeling sluit goed aan bij hun eigen onderzoekspraktijken. Kennis en inzichten die opgebouwd zijn in een specifieke casus kunnen fungeren als ijkpunt in de zoektocht van vakgenoten bij gelijkaardige ontwerpogaven. Tegelijkertijd is het stof voor het debat dat binnen het vak wordt gevoerd, als onderdeel van de intellectuele cultuur van ontwerp. Die is onontbeerlijk voor zowel een kwalitatief hoogwaardige ontwikkeling van het vak als voor de maatschappelijke

afstemming ervan. Dit laatste is bijzonder urgent, gezien de grote verwachtingen die nationaal en Europees op de ontwerpdisciplines worden geprojecteerd. Daarom is het creëren van voldoende ruimte voor professioneel ontwerpend onderzoek noodzakelijk binnen een cultuurbeleid dat waarde hecht aan grensverkennend en -verleggend intellectueel klimaat en de realisering van de brede waarde(n) van cultuur.

Bronnen

Nigel Cross. Design thinking. New York & London: Bloomsbury Academic, 2013 (first print 2011)
Taeke de Jong, Kleine methodologie voor ontwerpend onderzoek. Meppel: Boom, 1992
Horst W. Rittel & Melvin M. Webber. Dilemmas in a general theory of planning. Policy Sciences, vol 4 (1973): 155-69
Paul Rutten & Luran Schijvens. Ontwerpend onderzoek in architectuur en stedenbouwkundig ontwerp [Working paper]. Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, 2015

Paul Rutten is lector creative business bij Creating OIO van de Hogeschool Rotterdam en zelfstandig onderzoeker en adviseur op het terrein van creatieve industrie en innovatie.
Luran Schijvens is hoofddocent aan de Willem de Kooning Academie van de Hogeschool Rotterdam en opgeleid als ontwerper (Academie Industriële Vormgeving Eindhoven) en kunsthistoricus (Universiteit Leiden).